

Юрій С.І.,
доктор економічних наук

ЛОГОС ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ

Опосередкованість усіх економічних, культурних, спортивних та інших відносин у світогосподарських процесах зумовлює об'єктивне існування фінансів, особливість яких, як економічної категорії, знаходить свій вияв у грошовій формі.

Фінанси виражають складну ієрархічну структуру, цілісність якої визначає субординацію окремих фінансових відносин і категорій, що її відображають. Обслуговуючи насамперед систему економічних зв'язків у плані способу господарювання із властивими йому відносинами, формами й методами впливу на процес виробництва, розподіл і споживання, фінанси в ринкових відносинах є основною складовою господарського механізму, який зумовлює економічні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях. Таким чином, міжнародні фінансові відносини — одна з основних оболонок фінансової економіки. Їх функціонування і розвиток пов'язані з існуванням та обслуговуванням усього комплексу міжнародних зв'язків, що відбувається на планеті Земля.

Однак у функціонуванні міжнародних фінансів, на відміну від національних, є особливості, пов'язані передусім із відривом у часі матеріальних і фінансових потоків, завдяки чому бурхливо розвивається фінансовий сектор світової економіки. Так, обсяг фінансового ринку, фінансових операцій протягом дня становить понад 1 трлн. дол. США. Тобто щороку обсяг фінансового ринку сягає 350—400 трлн. дол. Якщо взяти його окремі складові, то лише ринок цінних паперів сягає щорічно майже 20 трлн. дол. Міжнародні кредити становлять приблизно 15 трлн. дол., міжнародний обсяг фінансових ресурсів, так звані фінансові похідні, а саме — депозити, ф'ючерси — становлять близько 10 трлн. дол. щорічно, прямі іноземні інвестиції, наприклад, 1996 року становили 350 млрд. дол.,¹ а загальна їх сума лише за післявоєнний період досягла близько 2,5 трлн. дол.

Фінансова домінанта починає відігравати провідну роль. Фінансові трансакції є тією головною складовою частиною, яка нині визначає тенденції розвитку сучасної світової економіки. З огляду на це виникає і багато суперечливих процесів. За визначенням колишнього канцлера Німеччини доктора економіки Г.Шмідта, з усього обсягу фінансових операцій, які здійснюються у світі, лише 1—2 % засвідчують реальний рух товарів і послуг, а 98% — часто-густо спекулятивний капітал.²

Ось чому назріла нагальна необхідність теоретичного обґрунтування суті

¹ Доповідь про світові інвестиції: ООН; Нью-Йорк—Женева. — 1997 р.

² Вісник ТАНГ. — № 1. — 1997. — С. 11.

міжнародних фінансів та їх прояву на практиці у господарському комплексі України.

Об'єктивне розширення світогосподарських взаємовідносин потребує від основної ланки матеріального процесу здійснення зовнішньоекономічної діяльності як необхідного атрибуту господарського існування. Таким чином, опосередкованим "кожухом" міжнародних економічних процесів виступають фінанси зовнішньоекономічних зв'язків, які базуються на конкретних господарських діях і зв'язках, що в кінцевому підсумку виражаються вартісними показниками.

Отже, фінанси зовнішньоекономічних зв'язків опосередковують економічні відносини, які виникають у процесі формування й використання в господарському комплексі України доходів і фондів в іноземній та національній валютах. Особливістю фінансів зовнішньоекономічних зв'язків є те, що їх аналіз охоплює відносини, які складаються з приводу утворення та використання грошових доходів і грошових фондів, що формуються у зв'язку із здійсненням зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів світового ринку.

Розширення участі України в світогосподарських процесах об'єктивно зумовлює існування адекватного фінансового механізму, що, в свою чергу, сприяє розвитку зовнішньоекономічної діяльності або гальмує її.

Суб'єктами такої діяльності можуть виступати держава, галузеві, міжгалузеві й територіальні структури управління, виробничі об'єднання, підприємства різних форм власності, інші підприємницькі структури. Нині в Україні з 85 тис. підприємств 52 тис., або 61% їх загальної кількості, приватизовано. В недержавному секторі працює понад 50% людей, у державному — 47,5%. Проте зовнішньоекономічні зв'язки здійснюють трохи більш як 13 тис. суб'єктів господарювання. Це пов'язано насамперед із неадаптованістю більшості підприємств до швидкозмінних ситуацій на зовнішньому ринку.

Відносини суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з приводу експорту, імпорту, а також послуг зумовлюють використання важелів валютного корегування. Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків мають форму валютних, гривневих та міжнародних платіжних засобів. Вони опосередковують економічні відносини між указаними суб'єктами господарювання в процесі формування та використання як централізованих, так і децентралізованих грошових фондів. Такі відносини реалізуються за активної ролі держави.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків відображають економічні відносини, зумовлені зміною форм власності та її рухом. Безпосередній кругообіг коштів у процесі виробництва й обігу зумовлює перехід вартості при її розподілі у грошовій або уречевленій формі від одного власника до іншого.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків становлять невід'ємну частину фінансів держави. Єдність фінансів знаходить відображення у зведеному балансі фінансових ресурсів та витрат України. Так, доходи від зовнішньоекономічної діяльності становили в 1992 р. 0,2%, у 1993 р. — 1,3%, у 1994 р. — 0,9%, у 1995 р. — 1,1%, у 1996 р. — 1,0%, видатки відповідно становили в 1993 р. 0,8%, у 1994 р. — 0,4%, у 1995 р. — 0,3%, у 1996 р. — 0,3%. За прогнозами

окремих економістів, експорт України в 1998 р. зростає на 6,6%, імпорт — на 3,4%, у 1999 р. — відповідно 7,1% і 4,4%, у 2000 р. — 7,4% і 4,3%³.

Отже, як сьогоднішня ситуація, так і прогноз на майбутнє не дають оптимізму в різкому збільшенні фінансових ресурсів від зовнішньоекономічної діяльності. Тільки ставши економічно самостійними, налагодивши виробництво конкурентоспроможної продукції та забезпечивши відповідну поінформованість потенційних партнерів, українські підприємства зможуть посісти своє місце на міжнародному ринку, включитися у функціонуючу там систему відношень із її принципами та внутрішньою логікою розвитку.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків виконують відповідні функції: формування доходів і фондів в іноземній валюті та гривнях; їх використання й контроль за утворенням і використанням відповідних ресурсів.

Формування фондів валютних коштів суб'єктів господарювання відбувається централізовано. Однак такий процес пройшов свій шлях. Напочатку всі валютні кошти підприємств-постачальників та послуг на експорт ішли до державної скарбниці. Потім частина коштів обов'язково спрямовувалася на тендер валютної біржі. Аж у 1997 р. уся виручка залишається підприємцю. Загальнодержавні валютні кошти формуються із податкових платежів.

Контрольна функція фінансів зовнішньоекономічних зв'язків проявляється як при формуванні, так і при використанні доходів та фондів. Вона реалізується у процесі кругообігу валютних коштів. Валютно-фінансовий механізм є одним із важелів реалізації економічних інтересів через розподіл та перерозподіл результатів зовнішньоекономічних операцій. Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків створюють можливість і забезпечують умови для виміру, порівняння й оцінки затрат і результатів господарських операцій, що відбуваються як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Таким чином, фінанси зовнішньоекономічних зв'язків є сукупністю економічних відносин, у результаті яких на основі розподілу і перерозподілу частини сукупного суспільного продукту й валового внутрішнього продукту, одержаного від зовнішньоекономічної діяльності, відбувається формування та використання грошових доходів і фондів держави, галузевих, міжгалузевих, територіальних структур управління, виробничих об'єднань і інших підприємницьких структур в іноземній, національній валютах та міжнародних платіжних засобах. Це один зріз міжнародних фінансів.

Суть другого зрізу полягає в опосередкуванні життєдіяльності міжнародних організацій, а також виконанні ними відповідних цілей і завдань.

У сучасних міжнародних відносинах неперервно зростає роль міжнародних організацій. Внаслідок об'єктивних тенденцій розвитку людства збільшується кількість тих проблем, які народ однієї країни не в змозі розв'язати самостійно без постійного співробітництва з іншими народами через функціональну діяльність міжнародних організацій. Проте обмежувати роль міжнародних організацій тільки відносинами між країнами було б неправильно. Суть їх зводиться до того, щоб задовольнити наявні й розв'язати подальші проблеми співробітництва.

³ Фінанси України. — 1997. — № 3. — С. 14.

Важлива ознака міжнародних організацій — існування постійних органів із відповідними функціями, компетенціями та порядком життєдіяльності. Вони створюються, як правило, на основі багатостороннього міжнародного договору, доповненого низкою угод із відповідних питань, що визначають мету, завдання, структуру й концепцію органів, членство, права та обов'язки членів, процедуру роботи.

Найважливішою міжнародною фінансовою організацією є Міжнародний валютний фонд. Як відомо, в 1992 р. Україна вступила до цієї впливової організації. На початок 1997 р. членами МВФ перебувала 181 країна світу. Для виконання своїх функцій МВФ, як і інші організації, потребує коштів і відповідних фондів, джерелами яких є внески країн-членів, а також діяльність самих організацій.

На час вступу до МВФ Україні була визначена квота у сумі 665 млн. СПЗ⁴. З 1998 р., внаслідок перегляду розміру квот у напрямку збільшення на 50%, внесок України досягнув 997,3 млн. СПЗ. За резолюцією ради керівників МВФ (№ 47—5) наша держава сплачує 22,7% її підписного внеску в СПЗ або валютах інших держав-членів, обраних директором-розпорядником МВФ. Залишок підписного внеску сплачується у валюті України.

Значення МВФ полягає у підтриманні стабільності в міжнародних валютних відносинах із метою сприяння економічному зростанню, розвитку народної торгівлі та забезпеченню високого рівня зайнятості й доходу. Водночас стабільність базується на довірі у сфері валютних відносин між державами, на міжнародному співробітництві й на зменшенні незбалансованості платіжних балансів.

Для досягнення своїх цілей МВФ розробив "Кодекс поведінки", який із часом змінювався, проте основою його залишалися особливості валютного курсу країн-членів, конвертованість валют, механізм платежів за поточними операціями. Для виконання своїх функцій МВФ здійснює регулярний аналіз економічної, фінансової та валютної політики країн світу.

Отже, маючи значні грошові ресурси та відповідну інформацію, МВФ може впливати як на міжнародний, так і на національний економічний фінансовий розвиток тієї чи іншої країни.

Окремі міжнародні організації забезпечують переважно збір інформації й публікацію статистичних даних.

Фінанси міжнародних організацій характеризуються розвинутою інституціональною структурою, частина з них виконує функції по всій планеті Земля, інші мають географічне обмеження.

Останній зріз міжнародних фінансів стосується опосередкування економічних відносин країн щодо створення й витрачання спільних коштів для наднаціонального регулювання господарських процесів.

Передусім це стосується Європейського союзу, який має свій бюджет. Практично з самого початку функціонування ЄС було поставлено завдання

⁴ СПЗ — спеціальні права запозичення. Детальніше див.: Фінанси України. — 1997. — № 9. — С. 85.

узгодженості й уніфікації національних бюджетів. Важелями такого процесу стали:

- зближення й уніфікація бюджетної документації та статистичних показників;
- вирівнювання частки бюджетних доходів у ВВП;
- координація бюджетної політики;
- гармонізація структур бюджету;
- узгодженість системи податків та податкової політики.

Керівними органами союзу є: Рада міністрів, Комісія європейських співтовариств, Європейський парламент і Суд європейських співтовариств.

На початок 60-х років Комісія ЄС розробила програму гармонізації національних бюджетів, яка передбачала відповідні дії — розробку рекомендацій з уніфікації бюджетної статистики та збільшення структур бюджетів, зіставлення й аналіз бюджетів, розробку методики гармонізації бюджетної політики. Передбачалося запровадити єдину бюджетну класифікацію центральних і місцевих бюджетів, уніфікувати бюджетний період, складати прогнозовані багаторічні бюджети на 3—5 років, щоб на їх основі координувати фінансування об'єктів соціальної інфраструктури. У 80-ті роки перед економікою ЄС постали інші завдання: зниження рівня інфляції, досягнення стійких темпів економічного зростання, зменшення безробіття, стабілізація платіжних балансів. У відповідності з ними Комісія ЄС визначила основні напрямки в бюджетній політиці: скорочення дефіцитів держбюджетів; збільшення частки бюджетних коштів, що виділяються на інвестиції; перекваліфікація робочої сили та зниження виробничих витрат; підвищення рівня контролю за використанням коштів на соціальні доходи.

Проте слід зауважити, що гармонізація бюджетної політики — процес із внутрішніми протиріччями. З одного боку, відбувалося формальне зменшення автономії окремих держав у бюджетному регулюванні; країни зобов'язані подати керівництву ЄС проекти своїх бюджетів і звітів про їх виконання, інформувати органи ЄС про проведення відповідних бюджетних заходів. З другого боку, господарські механізми країн-учасниць залишаються автономними, хоч і взаємопов'язаними; держави мають різний рівень економічного розвитку, неоднакову соціально-політичну ситуацію всередині країни, що відповідно викликає незбіг інтересів як у бюджетній, так і в цілому в економічній політиці.

Завдяки інтеграційним процесам, що відбуваються як у глибину — від митного союзу до уніфікації податкової, кредитної, фінансової політики та створення єдиної валюти, так і щодо розширення кількості країн — спільне інтеграційне будівництво почалося з 6 країн, сьогодні повноправними членами є 12, а після розпаду соціалістичної системи всі країни Європи намагаються стати членами ЄС. За статтею 199 Римського договору ЄС створює спільний бюджет. Бюджет ЄС — головна фінансова база інтеграційних заходів. Він охоплює усі сфери економічної діяльності ЄС. За своєю сутністю бюджет характеризує фінансове становище союзу.

Бюджет ЄС складається в екю за курсом, розрахованим на 1 лютого. Основним доходом бюджету є податки. Податкова політика — частина бюджетної політики. Водночас податки самостійно впливають на економіку країни. Вони є одержавленою частиною національного доходу і переважним джерелом фінансових ресурсів держави.

У ринковій економіці податки — основний важіль господарської й соціальної політики держави. Види і розмір податків, що їх сплачують країни, встановлюються законами спільноти і надходять безпосередньо до скарбниці ЄС.

Характеризуючи еволюцію гармонізації податкових систем країн ЄС, слід зазначити, що цей процес виявився набагато складнішим, ніж очікувалося. Це зумовлено значними відмінностями в рівнях податків окремих країн. Так, частина податків у ВВП коливається від 30,5% в Іспанії до 46,5% у Люксембурзі і 51,4% у Данії. Питома вага прямих податків у загальній сумі доходів коливається від 15,5% у Греції до 38,6% у Великій Британії, непрямих податків — від 19,5% у Іспанії до 44,9% у Данії. Відмінність у структурі непрямих податків значна. Так, частина податку на додану вартість коливається від 22% у Греції та Данії до 10% у Люксембурзі. Особливо значні відмінності пов'язані із внесками до фондів соціального страхування — від 55% у Німеччині до 4,9% у Данії.

Однак за час еволюції свого існування країни ЄС виробили і певні загальні висновки щодо бюджетної політики. Так, надто висока частка податків у валовому внутрішньому продукті не менш шкідлива, ніж низька, — вона не повинна перевищувати 50%. Це наочно підтверджує у всіх країнах тенденція до збільшення частки ВВП, яку держава мобілізує в своє розпорядження через податки. Так, вона зросла у Швеції на 26,9 пункту, у Франції — на 9,7, в Італії — на 3,8, у Великій Британії — на 8,6, у Німеччині — на 9,8, в Україні через податки держава мобілізує в своє розпорядження понад 55% загальних доходів бюджету. В різних країнах цей процес відбувається під впливом різних факторів. Проте загальним правилом є те, що ринкова економіка потребує втручання держави в процеси перерозподілу створеного валового внутрішнього продукту для прискорення темпів економічного розвитку і соціального захисту різних верств населення.

Взагалі податкова гармонізація включає не тільки приведення систем оподаткування до єдиного знаменника, тобто зближення податкової структури, механізму стягнення, розміру основних податкових ставок, а й проведення країнами погодженої податкової політики під час розв'язання як кон'юнктурних, так і довготермінових структурних проблем. Гармонізована податкова політика означає, що автономне застосування податкових важелів окремими країнами ЄС має перебувати під контролем керівництва союзу, яке, виходячи з інтересів усіх партнерів, визначає податкову політику кожного учасника ЄС. Крім того, податкова уніфікація потребує докорінної перебудови національних податкових систем.

Отже, на рівні Європейського союзу оптимізація оподаткування полягає

в пошуках доцільного балансу між специфічними та універсальними податками, зокрема податком на додану вартість, акцизами з точки зору їхнього фіскального та ринково-корегуючого значення.

Видаткова частина бюджету включає кошториси видатків усіх керівних інститутів ЄС. Він концентрує понад 95% усіх загальних фінансових ресурсів союзу, джерелами яких є 2,5–3% коштів національних бюджетів країн-членів та 20% офіційних золото-доларових їх резервів. До кошторису Комісії ЄС входять усі бюджетні фонди — Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, видатки на проведення науково-технічної і промислової політики ЄС.

Відповідно до статті 200 Римського договору доходи бюджету ЄС повинні формуватись із фінансових внесків країн-членів. Створення власної фінансової бази — це перший випадок в історії створення інтеграційного співтовариства. Починаючи з 1971 р. до бюджету ЄС поряд із внесками держав почали надходити власні ресурси у вигляді сільськогосподарських зборів на аграрну продукцію, яка завозилася з інших країн; митних тарифів на ввезення промислової продукції до регіону із-за його меж; податку на додану вартість. Частина цього податку з 1979 р. надходить до євробюджету на правах власних ресурсів співтовариства. Щорічно встановлюється частка ПДВ, яка відраховується країнами до бюджету ЄС. Зазначена сума податку не повинна перевищувати 1% суми, визначеної союзом.

Вступ до Європейського союзу є для України і бажаним, і значною мірою невідкладним завданням для того, щоб об'єднаними зусиллями відпрацювати як послідовність, так і механізми інтеграції. У 1996 р. ЄС визнав Україну як державу із перехідною економікою, що дало українським підприємцям окремі пільги на європейських ринках. Україна також перебуває в режимі найбільшого сприяння у торговельних відносинах. Передбачається, що до кінця 1997 р. буде завершено ратифікацію Угоди про партнерство й співробітництво між Україною та ЄС, що дасть можливість нашій державі вести переговори про створення зон вільної торгівлі й про асоційоване членство в ЄС. Конкретними результатами співробітництва ЄС і України є виділення фінансової допомоги у розмірі 108 млн. екю для зміцнення об'єкта "Укриття".

Таким чином, три проаналізовані зрізи фінансових відносин у міжнародних економічних стосунках становлять єдине ціле поняття *міжнародні фінанси*. Звичайно, це не вичерпує всіх граней цієї категорії, але чим повніше й глибше суспільство визначає і використовує економічні категорії, тим вагоміший соціально-економічний ефект дає їх застосування.